

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება:
კლარჯეთისა დიდებულთა უდაბნოთა
თბილისი. 2012

ნიკო ჯავახიშვილი

ოსმალეთში დაბანაკებული „ქართული ლეგიონის“ ფულის ნიშნები

I მსოფლიო ომის პერიოდში ჩამოყალიბებული გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსისა და იმხანად შექმნილი საჯარისო შენაერთის – „ქართული ლეგიონის“ – ისტორიის ცალკეული საკითხები შესწავლილია როგორც ქართულ,¹ ასევე უცხოურ² ისტორიოგრაფიაში. ამ საკითხის ირგვლივ საყურადღებო ცნობებია დაცული ასევე მემუარულ ლიტერატურაშიც.³

¹ გერმანელი ოკუპანტები საქართველოში 1918 წელს. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული. შეადგინა და დასაბუჟდად მოამზადა მ. გაბრიჩიძემ. თბ. 1942; რ. გრძელიძე. საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტი. თბ. 1995; მ. სვანიძე. 1914 წელს „ოსმალეთსა“ და საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტს შორის დადებული საიდუმლო ხელშეკრულება. „ქართული დიპლომატია“. ტ. II. თბ. 1995; მ. სვანიძე. ქართული ლეგიონი ოსმალეთში I მსოფლიო ომის დროს. გაზ. „სამშობლო“. თბ. 1992. № 7-10; ა. სონღულაშვილი. გერმანელები საქართველოში. თბ. 1995; ა. სურგულაძე. კ. სურგულაძე. ქართული ლეგიონი თურქეთში. ბათუმი. 1994; ნ. ჯავახიშვილი. თამარ მეფის ორდენი (გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსის ისტორიიდან). თბ. 1998; ნ. ჯავახიშვილი. ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმცოდნეობა). თბ. 1995; N. Dshawachischwili. Aus der Geschichte der militär-politischen Allianzen zwischen Georgien und Deutschland. Teil I-II. „Kaukasische Post“. Tb. 1996, N 8-9.

² W. Bihl. Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. Teil I. Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917. Wien-Köln-Graz. 1975; K. G. Klietmann. Das „Abzeichen“ und der „Orden der Königin Thamar“ in Georgien 1916 und 1918. „Ordenstunde“. Verlag „Die Ordens-Sammlung“. Berlin. 1964. N 23; K. G. Klietmann. The Badge and the Order of Queen Tamara. The Medal Collector. Official Publication of the Orders and Medals Society of America. September-October 1957; D. M. Lang. War Medals and Paper-Money of Georgia in Transcaucasia (1915-24). The American Numismatic Society Museum Notes. VII. New York. 1957; V. Mericka. Faleristik (ein Buch über Ordenskunde). Prag. 1976; O. Neubecker. Orden Georgiens und Türkische Kriegsauszeichnungen. Uniformen-Markt. 3. J. Berlin. 15 X. 1936; J. Risk. Georgia: Order of Saint Tamara (from the collection of A. A. Miller). The Medal Collector. II. 1952.

³ ზ. ავალიშვილი. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში. ნაწილი I. თბ. 1990; რ. გაბაშვილი. რაც მახსოვს ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა „დაბრუნება“. გ. შარაძის საერთო რედაქციით. ტ. III. თბ. 1992; დ. გაჩინაძე. სამშობლოს სამსახურში (მოგონებანი). I. ჟურნ. „ივერია“. თბილისი-პარიზი. 1992. № 1; კ. საღია. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი პირველი მსოფლიო ომის დროს. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“. პარიზი. 1962. № 39-40; ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ მეორე მსოფლიო ომში. მასალები გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ვ. რცხილაძემ. თბ. 1994; გ. შაორისპირელი (კობახიძე). I მსოფლიო ომის დროს მოქმედი „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ მოკლე ისტორია. გაზ. „საქართველო“. ბერლინი. 1944. № 109-110; მ. წერეთელი უკანასკნელი ქართული ეპოპედია. გაზ. „ქართველი ერი“. ნიუ-იორკი. 1955-1956. № 1.

ზემოხსენებულ ალიანსთან არის დაკავშირებული „ქართული ლეგიონის“ სამხედრო ჯილდოსა და იმავდროულად – პირველი ქართული ორდენის – „თამარ მეფის ორდენის“ დაწესებისა და არსებობის ისტორია, რომელიც მონოგრაფიულად გვაქვს შესწავლილი.⁴

წინამდებარე სტატიაში განხილულია ოსმალეთის ტერიტორიაზე დაბანაკებული „ქართული ლეგიონის“ სახელით გამოშვებული ქაღალდის დროებითი ფულადი ნიშნები – ბონები, რომლებიც 1916-1917 წლებში მიმოიქცეოდა. ამის პარალელურად მოკლედ არის გადმოცემული ისტორია „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისა“ და „ქართული ლეგიონისა“, რომლებთანაც ხსენებული ბონების გამოშვება და მიმოქცევა მჭიდროდ არის დაკავშირებული.

* * *

1914 წელს შვეიცარიის ქალაქ ჟენევაში თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის ყოფილი მასწავლებლის, შემდგომში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრის, პეტრე სურგულაძის, მესვეურობით ჩამოყალიბდა „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, რომელსაც „განმათავისუფლებელ კომიტეტსაც“ უწოდებდნენ. მისი დამფუძნებელი წევრები გახდნენ ლეო და გიორგი კერესელიძეები და ნესტორ მაღალაშვილი, ხოლო შემდეგ მათ შეუერთდნენ: გიორგი მაჩაბელი, მიხეილ წერეთელი, შალვა ვარდიძე, ზია ბეგ აბაშიძე, მედიტონ ქარცივაძე და სხვები.⁵

ეს კომიტეტი იყო დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი, იმ ჯგუფის საქმიანობის გამგრძელებელი საზღვარგარეთ, რომელიც საქართველოში 1909-1910 წლებში არსებობდა. ამ ჯგუფში შედიოდნენ ქართული ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლები: იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ლორთქიფანიძე, მიხეილ წერეთელი, გიორგი გვაზავა, ვალერიან გუნია, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, ალექსანდრე ყიფშიძე, სვიმონ ყიფიანი და სხვები. ისინი გამოსცემდნენ ყოველკვირეულ ჟურნალს „ერი“ (რედაქტორი პეტრე სურგულაძე), რომელიც მტკიცედ იცავდა საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეას. ამის გამო ჟურნალი ცენზურის მიერ იდევნებოდა და სხვადასხვა სახელით გამოდიოდა.⁶

1910 წელს ქართველ ეროვნულ-დემოკრატთა ეს ჯგუფი რუსეთის ჟანდარმერიის მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ მოექცა. ამიტომ პეტრე სურგულაძე თავის თანამოაზრეებთან ერთად იძულებული გახდა საზღვარგარეთ წასულიყო. ჟენევაში მათ შექმნეს ეროვნულ-დემოკრატიული ორგანიზაცია „თავი-

⁴ ნ. ჯავახიშვილი. თამარ მეფის ორდენი.

⁵ კ. საღია. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი პირველი მსოფლიო ომის დროს, გვ. 17.

⁶ მ. წერეთელი. უკანასკნელი ქართული ეპოპეია.

სუფალი საქართველო“ და დაიწკეს ამავე სახელწოდების ჟურნალის გამოცემა. ხსენებული ორგანიზაციის აქტიური წევრები იყვნენ: პ. სურგულაძე, მ. წერეთელი, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, გერონტი ქიქოძე და სხვები.⁷

სწორედ ორგანიზაცია „თავისუფალი საქართველოს“ წევრებმა შეადგინეს „საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტის“ ბირთვი, რომელიც შემდგომ თანდათან ივსებოდა და ომის განმავლობაში ნაყოფიერად მოღვაწეობდა ბერლინსა და სტამბოლში (ყოფილ კონსტანტინოპოლში).

I მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე მოვლენათა მსვლელობაში აქტიურად ჩაება საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომელიც ქენევიდან ბერლინში გადავიდა. კომიტეტმა გერმანიის მმართველ წრეებთან მჭიდრო კონტაქტი დაამყარა.

მალე გერმანიის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის მეთაურის, ერის ლუდენდორფის, ხელშეწყობით კაიზერმა ვილჰელმ II-მ მიიღო საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის დელეგაცია. კომიტეტის შეხვედრებებით, გერმანია-საქართველოს ურთიერთობათა სამომავლო პერსპექტივებით დიდად დაინტერესდა კაიზერი, რომელმაც დაავალა თავის შესაბამის დიპლომატიურ უწყებას სათანადოდ მოემზადებინა „ქართული საკითხი“.

კომიტეტისადმი დახმარების აღმოჩენა შედიოდა თვით გერმანიის ინტერესებში. ამ ქვეყნის ხელისუფალნი სათანადოდ აცნობიერებდნენ საქართველოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობის უნიკალურობას და ცდილობდნენ, რომ გერმანიაზე ორიენტირებული ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნით რუსეთისათვის ახალი პრობლემა გაეჩინათ. იმავდროულად საქართველოში დამკვიდრებით გერმანია აზიაში წინსვლისათვის მნიშვნელოვან პლაცდარმს იქმნიდა. ამდენად, გერმანელთა ინტერესები საქართველოსადმი მრავალმხრივი, ხოლო მიზნები შორსმომავალი იყო.⁸

1914 წლის შემოდგომაზე საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი შეუდგა მუშაობას ოსმალეთის იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, ისტორიული ჭანეთის ანუ ლაზეთის ტერიტორიაზე (ვიწეში) ეროვნული საჯარისო ფორმირების, „ქართული ლეგიონის“, ჩამოსაყალიბებლად.

ლეგიონის შექმნის საპასუხისმგებლო საქმე იტვირთეს ლეო კერესელიძემ და გერმანელმა ოფიცერმა კიშკემ. ეს უკანასკნელი ითვლებოდა დამოუკიდებლობის კომიტეტის სამხედრო ატაშედ, ხოლო პოლიტიკური ატაშეს როლს ასევე გერმანელი, მოზელი, ასრულებდა.

ლ. კერესელიძემ ქართველთა და მუსლიმ კავკასიელთაგან შექმნა მომავალი ლეგიონის ბირთვი, რომელიც 70 კაცისაგან შედგებოდა.⁹

გარკვეული სირთულეების მიუხედავად, ლეგიონის ჩამოყალიბების სა-

⁷ რ. გრძელიძე. საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტი, გვ. 5-6.

⁸ ნ. ჯავახიშვილი. თამარ მეფის ორდენი, გვ. 6-7.

⁹ კ. სალია. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი პირველი მსოფლიო ომის დროს, გვ. 18.

შური საქმე კომიტეტმა მაინც დიდი ენთუზიაზმით განაგრძო.

მ. წერეთლის აგიტაციის შედეგად გერმანიისა და ავსტრიის ტყვეთა ბანაკებში მყოფი რამდენიმე ქართველი ოფიცერი ოსმალეთში ჩავიდა და ლეგიონში ჩაირიცხა.¹⁰

„ქართულმა ლეგიონმა“ საბრძოლო ნათლობა 1914 წლის დეკემბერში, არტანის ადებისათვის ბრძოლაში მიიღო და მოწინააღმდეგეს მნიშვნელოვანი ზარალი მიაყენა.¹¹

1915 წლის სექტემბრიდან ლეგიონის ადგილსამყოფელი იყო ქალაქი ტრაპიზონი, 1916 წლის მარტიდან – სამსუნი, აგვისტოდან – კერასუნდი (გიორესუნი), აგვისტოს მიწურულიდან – ტირებოლუ, ხოლო 1917 წლის იანვრიდან – კერასუნდი.

1916 წლისათვის „ქართული ლეგიონი“ უკვე ორი ათას მეომარს ითვლიდა.¹²

ლეგიონს ჰქონდა თავისი სამხედრო ლაზარეთი და სარეკრუტო პუნქტი, აგრეთვე რეზიდენცია, რომელიც ჯერ ტრაპიზონში მდებარეობდა, შემდეგ – სამსუნში, ბოლოს კი, კერასუნდში. მას სათავეში ედგნენ ხან გერმანელი, ხან კი ქართველი სამხედრო პირები: ლეო კერესელიძე, ფრიდრიხ ვერნერ ფონ დერ შულენბურგი, ლეიტენანტი შედე, მურად ბეი მაღალოვი (მაღალაშვილი), ინგურაძე და უფროსი ლეიტენანტი გრაფი გალენი.

ლეგიონი ექვემდებარებოდა სტამბოლში მოქმედ გერმანიის მთავარსარდლობის სამმართველოსთან შექმნილ „კავკასიის ოფიცერთა კავშირს“, რომელსაც ზემოხსენებული გრაფი შულენბურგი ხელმძღვანელობდა.

1915 წლის მიწურულიდან ლეგიონს წვრთნიდა ლეიტენანტი ჰორსტ გუსტავ შლივაკი. მან შეძლო, რომ სამხედრო დისციპლინა და ბრძოლისუნარიანობა ამ შენაერთში სათანადო დონეზე მდგარიყო.

ლეგიონმა თავი კონკრეტულ სამხედრო ოპერაციებშიც გამოიჩინა.

1916 წლის ნოემბრის ბოლოს ექვსი ლეგიონერი საუკეთესო პატრულირებისათვის დააჯილდოვეს ოსმალური რკინის ნახევარმთვარის ორდენით.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ოსმალეთის ხელისუფალთა მოთხოვნით გერმანიის უმაღლესი სამხედრო მესვეურები იძულებულნი გახდნენ, რომ 1917 წლის აპრილში დაეშალათ „ქართული ლეგიონი“.¹³

კომიტეტმა შეძლო ლეგიონის ერთი რაზმის შენარჩუნება, რომელიც 1917 წლის მაისში ოსმალეთიდან რუმინეთში გადაიყვანეს.¹⁴ 100-მდე ქრისტიანი ქართველისაგან შემდგარ ამ ჯგუფს დაევალა ბუქარესტთან მდებარე კოტ-

¹⁰ ნ. ჯავახიშვილი. თამარ მეფის ორდენი, გვ. 16-17.

¹¹ W. Bihl. Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, გვ. 15.

¹² გ. შაორისპირელი (კობახიძე). I მსოფლიო ომის დროს მოქმედი „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ მოკლე ისტორია.

¹³ მ. სვანიძე. ქართული ლეგიონი ოსმალეთში I მსოფლიო ომის დროს.

¹⁴ რ. გრძელიძე. საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტი, გვ. 8.

როცენის ტყვეთა ბანაკის დაცვა.¹⁵ ამასთანავე, ქართული ჯარის გერმანია-ავსტრიაში ჩამოყალიბების მცდელობა „დამკომს“ შემდეგშიც არ შეუწყვეტია.

1918 წლის ივლისში ქართველ ლეგიონერთა ეს ნაწილი ღეო კერესელიძის მეთაურობით საქართველოში დაბრუნდა. ისინი ქართული არმიის შემადგენლობაში ცალკე შენაერთის სახით შევიდნენ.

„ქართულ ლეგიონს“ ჰქონდა საკუთარი სამხედრო დროშა, ფორმა და ასევე ჯილდო (თამარ მეფის ორდენი),¹⁶ რომლის შესახებაც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ.

საგულისხმოა, რომ ლეგიონს საკუთარი ქაღალდის ფულის ნიშნებიც კი ჰქონდა.

საინტერესოა, რამ გამოიწვია მისი გამოშვება?

I მსოფლიო ომის დამამთავრებელ ეტაპზე მეომარ სახელმწიფოებში მიიმე ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი მიმდინარეობდა. სხვა პრობლემებთან ერთად ნაღდი ფულის დეფიციტიც წარმოიქმნა. ეს პროცესი „ქართულ ლეგიონსაც“ შეეხო.

იმისათვის, რომ „ქართული ლეგიონის“ ოფიცრებისა და უნტერ-ოფიცრებისათვის ხელფასების დარიგება არ შეფერხებულყო, გერმანიის შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა, რომ ამ სამხედრო შენაერთისათვის საგანგებო ფულადი ნიშნები დაებეჭდა.

1916 წლის მარტიდან აგვისტომდე „ქართული ლეგიონის“ ადგილსამყოფელი იყო ქალაქი სამსუნი.

სწორედ ამ პერიოდში ბერლინის სახელმწიფო ზარაფხანაში ლეგიონის სახელით გამოუშვეს ქაღალდის დროებითი ფულადი ნიშნები – ბონები.

მსგავსი შემთხვევები მრავლად არის ცნობილი მსოფლიოს უახლესი ისტორიიდან. საჭიროების შემთხვევაში საკუთარი ფულადი ნიშნები არაერთი ქვეყნის არმიის, ანდა მისი ცალკეულ შენაერთისათვის იქნა დაბეჭდილი. ამ კატეგორიის ფულის ნიშნებს „სამხედრო ფული“ ეწოდება.

ცნობილია „ქართული ლეგიონის“ ბონების ორი ნომინალი: 5 და 10 პიასტრის (ოსმალური ფულის ერთეულის სახელწოდება) ღირებულებისა. ისინი დაბეჭდილია მოცისფრო ქაღალდზე.

ბონებზე დაფიქსირებულია შემდეგი წარწერები გერმანულ ენაზე:

“Georgische Legion. Samsun 1916” („ქართული ლეგიონი. სამსუნი 1916“);

“Gut für 5 Pstr” („5 პიასტრი“) ან **“Gut für 10 Pstr”** („10 პიასტრი“);

“Fünf Piaster” („ხუთი პიასტრი“) ან **“Zehn Piaster”** („ათი პიასტრი“).

ეს ბონები მიმოიქცეოდა 1917 წლის აპრილამდე, ოსმალეთის ქალაქებში: სამსუნში, კერასუნდსა და ტირებოლუში დაბანაკებულ ქართულ ლეგიონში.

აღსანიშნავია, რომ „ქართული ლეგიონის“ სახელით გამოშვებული ბო-

¹⁵ K. G. Klietmann. Das “Abzeichen” und der “Orden der Königin Thamar” in Georgien 1916 und 1918, გვ. 215.

¹⁶ ნ. ჯავახიშვილი. თამარ მეფის ორდენი.

ნები, გერმანიის იმპერიის სახელით გამოშვებულ ქაღალდის ფულის ნიშნებთან ერთად, წარმოდგენილი იყო 2006 წლის აპრილში გერმანიაში გამართულ საერთაშორისო ბონისტეკურ აუქციონზე.¹⁷

ამრიგად, „ქართული ლეგიონის“ ბონების გამოშვებისა და ფუნქციონირების ისტორია გადაჯაჭვულია I მსოფლიო ომში გერმანიის მხარეზე მებრძოლი საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისა და ოსმალეთის ტერიტორიაზე დაბანაკებული „ქართული ლეგიონის“ ისტორიასთან.

ვინაიდან ეს ბონები ბერლინში დაიბეჭდა, მათზე მხოლოდ გერმანული წარწერები გვხვდება. მიუხედავად ამისა, ისინი „ქართული ლეგიონის“ სახელითაა გამოშვებული და ამ სამხედრო შენაერთში ტრიალებდა. ამიტომ ეს ბონები თანაბრად განეკუთვნება როგორც გერმანულ, ასევე ქართულ ბონისტეკასაც.

¹⁷ Frühwald auktion 71 freitag, 7. April 2006, გვ. 7-8.

ქართული ლეგიონის ბონი. 10 პიასტრი

ქართული ლეგიონის ორდენი

Niko Javakhishvili

PAPER MONEY OF “GEORGIAN LEGION”, CAMPED IN TURKEY

Summary

The article is about temporary paper money (bonds), issued in the name of “Georgian Legion” which combated for the Germany and its allies during the World War I. These bonds circulated in 1916-1917 in the military camps of Georgian Legion in Turkish towns of Samsun, Kerasund and Tirebolu.

The bonds were printed in Berlin and we can find only German inscriptions on them, but, anyway, the bonds are issued in the name of Georgian Legion and circulated in above mentioned military unit. Therefore, those bonds equally belong to German and Georgian numismatics.